

PREBIVALSTVO

Gostota in razporeditev prebivalstva sta odvisni od različnih dejavnikov

- Podnebja
- Reliefa
- Zemeljske prsti
- Rastja
- Vodovja
- Gospodarske razvitosti države
- Naravnega prirastka
- Zgodovinske preteklosti
- Političnih razmer

Razporeditev prebivalstva po svetu je zelo raznolika. Najgosteje poseljena so območja

- Vzhodna Azija (Japonska, Kitajska, Tajvan, J. Koreja)
- Južna Azija (Indija, Pakistan, Šri Lanka, Bangladeš- pol svetovnega prebivalstva)
- Evropa
- SV ZDA, del Kanade
- J. Amerika (V in SZ del)

Najmanj gosto naseljena območja so:

- J. Amerika-južni del
- S. Amerika-severni del, Kanada
- Afrika-SV, JZ del, srednji del
- Evropa-Finska
- Azija- severni del Azije, Z del
- Avstralija-JV

1. Najpomembnejši naravnogeografski dejavnik je **klima**. Kar 2/3 svetovnega prebivalstva živi med 20. in 60. vzporednikom. Območja s toplim in vlažnim podnebjem kaže praviloma večjo gostoto prebivalstva kot sušne in hladne ali pretirano vroče pokrajine.
2. Drugi dejavnik je stik kopnega z vodovjem-obala. V 200 km obalnem pasu živi kar polovica svetovnega prebivalstva. Proti notranjosti celin pa se gostota zmanjšuje. Prebivalstvo se zgošča tudi okoli jezer (Velika jezera med ZDA in Kanado) ali pa ob večjih rekah, kjer so se že v preteklosti razvile civilizacije (Egipt, Mezopotamija)
3. Relief je tudi pomemben. Večina prebivalstva živi v nižinah in ravninah. Izjeme so v Andih in Afriki, kjer je bolj ugodno živeti nekoliko višje, ker v nižinah je prevroče.
4. Vegetacija in prst sta pomembna dejavnika za poseljevanje. Puščava, tundra, tajga in tropski gozdovi ne privlačijo gospodarstva. Območja listnatega in mešanega gozda ter savane in stepe, kjer je prst bolj rodovitna, so praviloma bolj gosto naseljene.
5. Tam, kjer so rudna bogastva, je tudi več ljudi.
6. Tam, kjer je industrija bolj razvita, je več ljudi (npr. ZDA), tam je več dela in več ljudi se lahko zaposli.
7. Ob važnih prometnicah se naseli več ljudi (npr. transibirska železnica, transamazonska cesta v Braziliji).
8. Politične odločitve. Država se odloči, da bo razvila določen teritorij in zato zgradi glavna mesta tam, kjer ni industrije. (npr. gl. mesto Brazilije, ki se imenuje Brasilia, so zgradili v notranjosti države in tam razvili gospodarstvo- prej Rio de Janeiro. Turki so zgradili Ankaro v notranjosti, prej gl. mesto Istanbul (Carigrad).

GIBANJE ŠTEVILA PREBIVALSTVA

Poznamo dve vrsti gibanja prebivalstva:

- Naravno in
- Selitveno

1. Naravno gibanje je odvisno od rodnosti in umrljivosti. **RODNOST** (nataliteta) nam pove število živorojenih otrok na 1000 prebivalcev v 1. letu na določenem območju. **UMRLJIVOST** (mortaliteta) nam pove koliko jih umre v določenem času.

Rodnost in umrljivost sta največja v JV delu Azije, Afriki in del Latinske Amerike. Najnižji pa v državah Evrope.

Naravni prirastek je razlika med rodnostjo in umrljivostjo v 1. letu. Največji je v nerazvitih državah in državah v razvoju (Albanija) več kot 30 promilov. Naravni prirastek je lahko pozitiven ali negativen (Madžarska -2%). Lahko pa tudi stagnira (tu umrljivost in rodnost sta izenačena).

2. Selitveno gibanje ali migracija

Pove nam razliko med tistimi, ki so prišli ali odšli. Za državo, s katero je odšel, je **emigrant**, za državo, v katero je prišel, je **imigrant**.

Poznamo dve vrsti prebivalcev

- Avtohtoni prebivalci so tisti, ki so na nekem območju živeli od vedno ali več stoletij in
- Alohtoni, so prebivalci, ki so se na neko območje preselili kasneje (Albanci v Sloveniji). Proces, v katerem alohtoni prebivalci postanejo kot avtohtoni, imenujemo **asimilacija**.

Migracijski saldo je razlika med prišleki in tistimi, ki so se odselili.

Vzroki za selitve so:

- Politični vzrok (vojne, vera, teroristični napadi..)
- Gospodarski vzrok (delovna mesta, prehrana, večje plače)
- Negospodarski vzrok (družinske, klimatske-ima recimo astmo, zdravstvene)

Oblike selitve so

- glede na kraj(notranje in zunanje-meddržavne ali medkontinentalne)
- Glede na čas(stalne in začasne). Delavci, ki začasno delajo v tujini so **zdomci**.
- Glede na število migrantov(množične ali individualne ter vozaške-tisti, ki se vsak dan vozi na delo daleč)

Izseljenci so tisti ljudje, ki se selijo iz enega območja na drugo.

Glede na skupno gibanje števila prebivalstva razlikujemo 3 tipe demografskih območij:

- Območje z gostitve ali koncentracije prebivalstva
- Območje stagnacije prebivalstva
- Območje praznjenja ali depopulacije prebivalstva.

SESTAVA PREBIVALSTVA

Prebivalci se med seboj razlikujejo po številnih značilnostih. To imenujemo sestavo ali strukturo prebivalstva.

Pri tem razlikujemo **biološke in družbene** sestave prebivalstva

- **Biološka sestava** prebivalstva se deli na **rasno, starostno in spolno**.
 - **Rasna sestava** prebivalstva je sestavljena iz treh velikih ras (**bela velika rasa, črna velika rasa in rumena velika rasa**) Poleg tega poznamo razne mešance ras. **Mestici** so mešanci med Indijanci in belci, **mulati** pa so mešanci med črnci in belci. **Rasizem** je ideologija o manj vrednosti določenih ras.
 - **Spolna sestava** nam pove ali je več žensk ali moškov na svetu
 - **Starostna sestava** nam pokaže starostno piramido. Poznamo tri glavne tipe prebivalstva
 - Mlado prebivalstvo (do 20 let). Tam kjer prevladujejo ta tip prebivalstva so slabo razvite države. Stari ljudje tu hitro umrejo.
 - Zrelo prebivalstvo (od 20 do 50 let)
 - Staro prebivalstvo (nad 50 let- to prebivalstvo stagnira)
- **Družbene sestave prebivalstva** se delijo na: **ekonomska, narodnostna, jezikovna, verska in izobrazbena sestava**.
 - **Ekonomska** sestava se deli na **aktivno in pasivno**.
 - **Aktivno** (tisti ki delajo in služijo denar). Delimo na primarne, sekundarne, terciarne in kvartarne dejavnosti.
 - **Primarne dejavnosti**-ribištvo, kmetijstvo, gozdarstvo
 - **Sekundarne dejavnosti** –rudarstvo, gradbeništvo, proizvodna obrt
 - **Terciarno dejavnost** – promet, trgovina, turizem
 - **Kvartarno dejavnost** – kultura, znanost
 - **Pasivno** tisti, ki ne delajo- penzionisti, štipendisti, otroci ..

Glede na razvitost države delimo na:

- Predindustrijske države
- Industrijski države in
- Postindustrijski države
- **Narodnostna sestava prebivalstva** Narod je družbena skupnost ljudi, ki se razvija na nekem območju ima skupen jezik, kulturno in zgodovinsko preteklost. **Narodnost** pomeni pripadnost nekemu narodu. **Državljanstvo** pa pripadnost neki državi. **Narodnostna manjšina** je del naroda, ki živi izven matične države (Slovenci v Italiji, Madžarski in Avstriji).
- **Narodnostna sestava v Evropi**
 - Germanski narodi (Španci, Romuni, Francozi, Italijani)
 - Grki
 - Baltiški narodi (Lituanci, Latvijci, Estonci)
 - Turški narodi
 - Kelti (Škotska, Bretanija, Irska, Wales)
 - Albanci - iliri
 - Slovani
 - Južni (Slovenci, Hrvati, Srbi, Makedonci)
 - Zahodni (Čehi, Poljaki, Slovaki)
 - Vzhodni (Rusi, Belorusi, Ukrajinci)
- **Jezikovna sestava** se ujema z narodnostno sestavo. V Švici so 4 jeziki(nemški, francoski, italijanski in retoromanski)
- **Verska sestava** nam pokaže pripadnost prebivalcev k določeni veri. Vera vpliva na način življenja. Poznamo
 - Krščanstvo (katoličani, pravoslavci in protestanti)
 - Islam
 - Budizem
 - Hinduizem
 - Kitajski konfucianizem
 - japonski šintoizem
- **Izobrazbena sestava** nam pove kolikšen delež pismenosti v neki državi in pokaže nam tudi stopnjo izobrazbe. Vpliva na gospodarsko razvitost države

NASELJA

Naselja delimo na **mestna ali urbana naselja** in **podeželjska naselja**. Glavne razlike med podeželjskimi in mestnimi naselji izvirajo iz načina življenja oz. dejavnosti prebivalstva, v velikosti naselij, številu prebivalcev, zunanji zgradbi in notranji ureditvi, njihovi funkciji ter vlogi v pokrajini.

Podeželjska naselja

Velikost naselij je odvisna od zemljišča, lege, oblike, reliefa itd.

Vaška naselja delimo na **stalna in začasna naselja**. **Stalna naselja** so tista, ki so stalno naseljena, **začasna naselja** so tista, ki so poleti naseljena, ko pasemo živino v hribih. Pozimi se vrnejo v dolino(Mangart)

STALNA NASELJA

Vaška naselja so različnih oblik. Glavne oblike teh kmetij so:

- samotne kmetije
- zaselki, ki jih sestavlja le nekaj kmetij in
- razložena naselja
- sklenjena naselja

Razlikujejo se po številu prebivalcev, po številu hiš, po oddaljenosti hiš ...

Samotne kmetije

Sestavljene so iz **stanovanjskega**(tam kjer spijo) **in gospodarskega poslopja**(hlev, štala, traktorji), ki so obdani z zemeljsko posestjo(CELK) Pri nas so v hribovitem svetu v Karavankah, Idrijsko-Cerkljanskem hribovju, Koroškem.. Samotne kmetije se nahajajo v ravninskem delu S. Amerike (farme)

Zaselki

Zaselki imajo od 2 do 10 hiš v hribovitem svetu.

Razložena naselja

Največkrat so vezana na gričevnat in hribovit svet, domovi so med seboj oddaljeni več kot 50 m. Taka naselja so v Sl.Goricah, Goričkem, Kozjanskem, Halozah

Sklenjena naselja

Nahajajo se v nižinskem in ravninskem delu. Hiše so razporejene ob nekem jedru, ki je lahko osrednji vaški trg, cesta....

Ločimo več vrst sklenjenih naselij. Te so **gručaste vasi, dolge vasi in pravokotne vasi.**

- Pri **gručastih vaseh** so hiše razporejene brez nekega reda.
- Pri **dolгих vaseh** so hiše ponavadi razporejene ob glavni cesti na eni ali obeh straneh.
- Pri **pravokotnih vaseh** so vasi načrtno zgrajene in so pravilnejše oblike.

Kmečki domovi

Kmečki domovi se delijo na stanovanjska in gospodarska poslopja kmečkega gospodarstva. Razlike hiš so po velikosti, gradbenem materialu, po obliki hiše, po obliki strehe. V Sloveniji ločimo 6 tipov kmečkih hiš:

- alpski tip
- bovška hiša
- primorska hiša
- škofjeloško-cerkljanska hiša
- panonska hiša
- osrednjeslovenska hiša

ZAČASNA NASELJA

so lahko:

- **planjšarska naselja** v goratem svetu. Tu poleti od maja do oktobra planjšarji pasejo živino in napravijo sir. Taka naselja so na Veliki Planini, v Alpah in drugje.
- **Nomadiska naselja.** Tu se nomadi začasno naselijo potem pa grejo proč. Taka naselja so v Aziji, Avstraliji, Afriki...
- **Naselja turističnih hiš** so naselja, ki so zgrajena za turiste. V času turistične sezone so zasedena potem pa jih zaprejo(Marilleva)
- **Preoblikovana ali prehodna naselja** (nastajajo zaradi širjenja industrije)
- **Polurbana naselja** značilno da se spremenijo zunanje in notranja struktura naselja. Ta naselja imenujemo tudi spalna(Semedela)
- **Industrijsko preoblikovano naselje**

MESTNA NASELJA

Mesto je naselje, ki ima več kot 2000 prebivalcev in manj kot 30% kmečkega prebivalstva. Mesta so nastajala predvsem v 19. stoletju kot posledica industrializacije. Po drugi industrijski revoluciji so začela nastajati vele mesta.

Urbanizacija je načrtovan proces širjenja mesta, mestnega prebivalstva in mestnega načina življenja.

Ločimo dve glavni skupini mestnih funkcij:

- **Mestotvorne funkcije-** so tiste funkcije, ki so vplivale na nastanek mesta
 - Gospodarske (industrija, trgovina, obrt)
 - Negospodarske(kulturne dejavnosti, šolstvo, zdravstvo)
- **Mestoslužne funkcije** – služijo potrebam mesta (komunala, promet, oskrba z vodo, elektriko, telefon)

Podoba in zgradba mest

To je zunanji videz mest. Pri zgradbi mesta proučujemo njegov **tloris**(velikost mesta, oblika mesta ..)S tem določimo gostoto pozidave, obliko mesta in velikost in razmerje med pozidanimi in nepozidanimi deli mesta (pustimo drevesa, parke). Gostota pozidave je največja v mestnem jedru. **Navpični gradbeni** presek nam pove višino stavb v mestu. S pomočjo višine stavb v mestu lahko ugotovljamo starost mesta.

V današnjem času se mesta širijo na podeželje=AGLOMERACIJA. Če se 2 ali 3 mesta povežejo v eno pravimo = KONURBACIJA.

Megalopolis je veliko mestno območje v katerem prehaja eno mesto v drugo (V ZDA od New Yorka do Bostona)

KMETIJSTVO

Je osnovna in najstarejša panoga. Ki je namenjena za pridobivanje hrane in surovin za industrijsko predelavo.

Glavne kmetijske dejavnosti so:

- Živinoreja
- Kmetijstvo
- Vinogradništvo
- Sadjarstvo
- Poljedelstvo

S kmetijstvom se ukvarjajo nerazviti in slabo razvite države, kjer je glavna gospodarska panoga. V teh državah je kmetijstvo na nizkih stopnjah razvoja.(ročna obdelava, pridobivanje za svojo uporabo, majhne obdelovalne površine). S kmetijstvom se ukvarja več kot 50% prebivalcev. Kmetijstvo je pomembno tudi v razvitih državah, čeprav se z njim ukvarja malo ljudi.(stroji, traktorji).

Na kmetijstvo vplivajo :

- Naravni geografski dejavniki
 - o Podnebje(količina in razporeditev padavin, najugodnejše je celinsko podnebje, temperatura, svetloba)
 - o Relief (z nadmorsko višino kmetijstvo upada, za kmetijstvo je ugodno nižavje, osončna stran)
 - o Zemeljska prst(bolj ko je rodovitna prst boljše je-črnozjom, prerijska prst)
 - o Vodovje (pomembno je za zalivanje)
- Družbeni dejavniki
 - o Gospodarska razvitost države
 - o Človek, industrija,tehnologija,
 - o Vera(muslimani-tu ni trte,prašičev,)(hindujci prepovedujejo jest goveje meso-kravo)
 - o tradicija

OBLIKE KMETIJSTVA

1. Samooskrbno kmetijstvo (samo zase pridelava)
2. Tržno kmetijstvo (gojijo v glavnem za prodajo, so velike obdelovalne površine, mehanizirana stopnja obdelave, gojijo eno kulturo-kava. Plantaže- poceni delovna sila)
3. Monokulturno kmetijstvo (obdelujejo eno rastlino v enem območju)
4. Polikulturno kmetijstvo- več kultur na eni površini
5. Specialno kmetijstvo (samo eno kulturno rastlino. Odvisna je od podnebja in prsti. Specialno kmetijstvo je tudi tržno.
6. Intenzivno kmetijstvo – prevladuje v razvitih državah sveta. Vloženo je dosti dela in kapitala. Važen je hektarski donos(čimveč pridelat na 1 ha). To je kjer je ugodna klima, relief, in gostota prebivalstva.
7. Ekstenzivno kmetijstvo – značilno za manj razvita območja ali območja z slabšimi naravnimi pogoji. Manj je vloženege dela in kapitala in manjši je hektarski donos.

Pri **živinoreji** ločimo naslednje oblike:

- Hlevska živinoreja – živino krmimo v hlevu
- Pašna živinoreja – živina se prosto pase na pašnikih, ponoči spi v hlevu
- Nomadizem – potujoči pastirji, pojavijo se v stepskih pokrajinah.
- Polnomadizem – samo v določeni dobi v letu.

PRIDELAVA HRANE IN DEAGRARIZACIJA

Z razvojem kmetijstva se je v zadnjem obdobju povečala pridelava kmetijskih pridelkov. Zaradi hitrega naraščanja prebivalstva v Aziji, Afriki in Latinski Ameriki, proizvodnja hrane zaostaja za povpraševanjem. Tudi v državah EU so razlike. Najbolj razvita je Nizozemska(80 centov na ha), najmanj pa Grčija in Portugalska.(25 centov na ha).

Pod vplivom naravnih in družbenih dejavnikov so se na svetu oblikovala značilna kmetijska območja, ki so tržno usmerjena.

- Pridelava pšenice(Ukrajina, panonska nižina, ZDA,Kanada, subtropski in zmerno topli pas- dobri pogoji)
- Pridelava riža (monsunska Azija)
- Pridelava agrumov(Sredozemlje)
- Pridelava ananasa, banan – subtropski pas

Glavni kmetijski pridelki

1. Žitarice
 - Rž, pšenica, koruza, proso,(zmerno topli pas in srednji del S Amerike, subtropski pas, Z Europe, Ukrajina, J in V Rusije, J Avstralija, V in J Azija, Argentina. Rast pšenice je odvisna od podnebja in prsti.
 - Riž (J, JV Azija, Italija, ZDA) Potrebuje veliko vode, delovne sile in toplote.)
2. Okopavnine
 - Krompir (zmerno topli pas,) Pomemben je za prehrano in živinorejo, pri pridobivanju škroba in alkohola.
3. Zelenjava
 - Solate, paradižnik, rukola, paprika,cvetača. Največje proizvajalke zelenjave so: Nizozemska, Francija ZDA (Florida in Kalifornija)
4. Sadje
 - Zmerno topli pas- jabolka, grozdje, slive,
 - Subtropski pas – agrumi, marelice, češnje, fige,
 - Tropski pas – banane, ananas, avokado, kiwi
5. Napitki
 - Kakav, kava, čaj (kakav- gvinejski zaliv
6. Sladkorne rastline

- Zmerno topli pas – sladkorna pesa
 - Tropski, subtropski pas – sladkorni trs (kuba)
7. Oljne rastline
- Zmerno topli pas – sončnice, koruza, oljna repica, soja
 - Subtroski pas – oljka
 - Tropski pas – arašidi, oljna palma

PROBLEMI KMETIJSTVA

- ❖ Pridelava in poraba kmetijskih pridelkov ni enakomerno porazdeljena, to pomeni da razvite države pridelajo več hrane kot porabijo, nerazvite države, kjer je dosti ljudi pa ne pridela zadosati hrane za normalno preživetje.
- ❖ Upadanje deleža ljudi, ki se ukvarja s kmetijstvom (v razvitem svetu) – zaradi mehanizacije –DEARARIZACIJA= proces zmanjševanja deleža kmečkega prebivalstva in tudi kmetijskih območij.
- ❖ Majhne in razdrobljene posesti (tretji problem) nerazvite države, tudi J Europa, odpravljajo z KOMASACIJO – združevanjem posesti.